

Válka jako projev života.

(Podle přednášek konaných v Praze ve VUV a v Berouně v Odbočce Svazu čs. důstojnictva, v prosinci 1923.)

Otázka, je-li válka nevyhnutelným a snad i nezbytným činitelem v lidském životě, či je-li zlem fyzickým i mravním, které by mělo býti navždy odstraněno a nemožným učiněno, jest předmětem úvah od počátku veliké války. Tato válka byla připravována také hlásáním nezbytnosti války vůbec, jakožto hlavního činitele lidského pokroku, bez něhož by lidstvo upadalo v ochablost a zakrnělo. Avšak veliké spousty, způsobené touto válkou v rozsahu nebývalém, vzbudily snahy proti válce vůbec a pro zajištění míru všeobecným odzbrojením. Tak matou myslí lidstva dvě protichůdné idee. Hlasatelé nezbytnosti války, jakožto hlavního činitele lidského pokroku, opírali se hlavně o důvody rozumové, vědecké, které čerpali zvláště z vědy o životě, z biologie. Hlasatelé nezbytnosti trvalého míru uvádějí důvody citové a mravní, poukazující na fyzickou i mravní zkázu, jakou způsobila veliká válka. Zmatek vzrůstá ještě tím, že ti, kdo hnali do války, stali se hlasateli míru a odzbrojení proti těm, kdo se ve válce ubránili.

Hlavní důvod, že je válka nezbytným činitelem lidského pokroku, byl čerpán z biologie, podle které je boj o život ne-li jediným, tedy přece hlavním činitelem ve vývoji živočišstva. Tento biologický pojem „boje o život“ byl přenesen na válku, která však je zvláštním projevem lidského života. A tu o hodnotě války nerozhoduje jen biologie, nýbrž i lidská historie, sociologie, politika, národní hospodářství a konečně i mravnost, vlastní jen člověku. V lidských dějinách válka sama prodělala vývoj, a to strašlivý vývoj. Vývoj znamená směřování a pokračování k určitému cíli. K jakému cíli učinila pokrok válka? Od hrdinských a rytířských soubojů za ideály cti, náboženství, národnosti, k válce o hmotné statky, která skončila zničením statků a životů, zanechavši po sobě neurovnanou spoustu. To není vývoj a pokrok k lepšímu. Právě před velkou válkou vydal Norman Angell spis „Velká iluze“ (1911), v němž dokázal, že se válka o hmotné statky nevyplatí, ani vítězi ne. Důkaz se osvědčil do slova.

Avšak obraťme se k biologii. „Boj o život“ je biologický pojem velmi mnohoznačný. Darwin, jenž zavedl tento pojem do biologie, užil tu slova „struggle for life“, což znamená úsilí o zachování života vlastního; a to nemusí se díti ničením života jiných. Boj aneb úsilí o zachování a rozmnožení života je vlastní živočišstvu vůbec. Každý živoch usiluje zachovat se při životě za nejrůznějších podmínek. Avšak bojuje tvořením, vzrostem, zesilováním svých údů. Rostliny bojují „o místo na slunci“; stromy v hustém lese vzrůstají do veliké výšky a rozkládají své koruny na slunci; šípek v hustém křoví přerůstá vše dlouhými pruty. Životní tvoření, vzrůst a rozmnožování děje se fyzickými prostředky, látkami a energií nerostné přírody. „Boj o život“ zmocňuje se těchto fyzických prostředků a zavádí jich co nejvíce v životní koloběh.

Rostliny přijímají nerostné látky ze vzduchu a z půdy, zachycují energii slunečního záření a sestavují její práci ústrojně látky, jimiž se živi zvířata, rozkládající je opět v látky nerostné, které vrací rostlinám, za uvolňování energie, kterou se hýbají a zahřívají. Látky kolují životem, energie potřebná životu má nevyčerpatelný zdroj ve slunečním záření. Mnohem více rostlin, zvířat a zvláště i lidí mohlo by žít, kdyby člověk užíval vědy k boji o život s nerostnou přírodou.

Ale již velmi záhy vystupuje zlý rys života: zmocnit se co nejvíce fyzických prostředků a nahromadit je ve vlastním těle. Tak předpotopní obrovské obludy zvětšovaly svá těla do přílišných rozměrů a zahynuly pod vlastním břemenem. Život množí se dělením, nesvědčí mu příliš velká těla. Tak i ve válce neobstály příliš velké celky.

Boj o život je tvořivé úsilí o zachování a rozmnožení života, ovládnutím fyzických prostředků nerostných. Vyskytuje se ovšem i boj ničivý: četné druhy zvířat požírají zvířata jiného druhu, na místě obtížné výživy rostlinami. To však není boj ve smyslu války, poněvadž se vede mezi jednotlivci různého druhu, jejichž zbraně jsou velmi nestejně. Nelze mluvit o boji mezi kočkou a myší, poněvadž myš nemůže klásti odpor; může se zachrániti jen útekem nebo úkrytem. Mezi zvířaty téhož druhu, rovnými zbraněmi, vyskytují se boje jen výmínečně. Ani tigři, ani vlci mezi sebou nebojují. Zápasy mezi jeleny nebo kohouty mohou znamenat jen vylučování slabších od rozplozování. U zvířat projevuje se bojovný instinkt v ochraně mláďat, kde i slabý se postaví proti silnému útočníku jiného druhu. Bojovný instinkt projevuje se u zvířat spíše jen zápasnickými hrami. „Války“ vyskytují se u hmyzu, organizovaného ve společnostech, zvláště u mravenců. Ale jsou vedeny stejnými zbraněmi a stejně od počátku.

Válka mezi lidmi je lidská zvláštnost, která nemá žádné obdoby u ostatního živočišstva; i nelze na ni upotřebovati všeobecně biologických pojmů. Každý druh zvířat má zvláštní, přirozenou zbraň, ale jen jednu, které užívá vždy stejně: zuby, drápy, rohy, kopyta atd. Jen člověk jest od přírody bezbranný. Má však veliký mozkový plášť, orgán rozumu, a má ruku. Lidský mozek a lidská ruka jsou nejmocnější zbraní. Člověk zhotovuje nástroje, kterými prodlužuje a zesiluje svou ruku. Zkoumá fyzické síly vědecky a upotřebuje jich přímo jako prostředků, aniž si je vtěluje. Staví fyzikální a chemické stroje. Věda a její technické upotřebování je mocnou zbraní v „boji o život“, totiž v boji proti nerostné přírodě o zachování a rozmnožení života. Avšak rozumu a vědy možno upotřebiti stejně ke zlému jako k dobrému. Jeho strašné zbraně možno užití též k ničení života, ne v boji o život, nýbrž v boji proti životu, a to především lidskému. Touto zbraní bylo by možno vyhubiti život na zemi vůbec. A příští válka blížila by se asi k tomuto strašnému cíli, který by byl i koncem. Je nějaká pomoc proti takové hrůze?

Biologický pojem „boje o život“ jakožto úsilí o zachování a rozmnožení života nehodí se k odůvodňování boje, který život ničí. Avšak užilo se ho tak, když byl i v biologii pojat v tomto smysle. Darwin vyslovil a odůvodnil hypotézi, že původ různých druhů živočišstva od nejjednodušších útvarů až k nejsložitějším, od prvoka až ke člověku, byl způsoben mechanicky bojem o život mezi jednotlivci téhož druhu, jichž se hlásí k životu mnohem více, než se

jich může uživit, takže se zachovají při životě a k rozplozování jen ti, kteří mají za daných podmínek životních prospěšnou vlastnost v nejvyšší míře. Děděním zvětšuje se tato vlastnost, takže povstane nový druh. Boj o život vybírá nejzpůsobilejší, ničí méně způsobilé. Tato hypotéza „přírodního výběru bojem o život“ byla od stoupenců „darwinismu“ přijata a hlášána jako biologický zákon, jímž se řídí i lidský život. — Tu slušno znova vytknouti, že Darwin sám pojímal „struggle for life“ v nejširším smysle jako úsilí o zachování života vůbec, nikoli však boj ve smyslu násilného ničení soupeřů, čehož v živočišstvu není. Tak pojali „darwinism“ teprve ti, kdo jej přenesli na lidskou společnost.

„Darwinovská“ sociologie kázala, že boj o život, který vybírá k životu jen nejzpůsobilejší, za daných životních podmínek, a ničí méně způsobilé, působí sám jediný pokrok lidské račky k vyšší dokonalosti. V tomto „darwinovském“ ponětí lidství, humanity, záleží na celku, na rase, již nutno obětovati přemnohé méně cenné jednotlivce. Druh, rasa, kolektivum jest účelem, na jednotlivcích nezáleží. Proto nutno odstraniti z lidské společnosti vše, co překáží přírodnímu výběru v boji o život, co zachraňuje méně způsobilé. Třeba zesilovati plecí stroj, který vytrhává lidské býli. Hygiena a lékařství překáží nejvíce přírodnímu výběru nejzpůsobilejších. Tuberkulóza, infekční nemoci jsou přátelé lidského pokolení, neboť je zdokonalují odstraňováním nedostatečných. Alkohol a jiné jedy nechť jen volně hubí zkažené rody. Úmrtí dětí nemá se obmezovat, nýbrž podporovat, neboť odstraňuje méně schopné a činí místo schopnějším. Vedle tohoto negativního má se podporovati též pozitivní výběr: k rozplozování buďtež připouštěni jen vybraní jednotlivci. Eugeničké snahy, upravené ve smyslu „darwinismu“, došly též v jakémsi rozsahu uskutečnění pokusem o vypěstování čisté germánské račky.

Největší překážkou přírodního výběru v boji o život jeví se „darwinistům“ křesťanská mravnost, ježto káže milovati slabé a pomáhat jim. Tato mravnost prý poškozuje lidskou raču. Činná láska k bídným povede k postupnému zbídačení lidstva. Lidství ve smysle „darwinismu“, lidství čistě rozumové nebo vědecké, je v plném odporu proti lidství ve smysle křesťanské mravnosti, ano mravnosti vůbec, která se zakládá v citu. Je-li „darwinism“ přírodní zákon, tedy je mravnost nemožná utopie. A tak hlásalo se: křesťanského ideálu nelze zachrániti před železným zákonem „darwinismu“. Jediný prostředek ke zdokonalení druhu je plná působnost přírodního výběru v boji o život. Platí právo silného proti slabému. Křesťanská kultura musí býti zavržena jakožto zjev úpadkový. Přírodní věda jest jedinou základnou lidského jednání. Na místě ideálu míru třeba postavit ideál boje. Atd.

A tak stala se biologická hypotéza, povýšená na přírodní zákon, hlavním důvodem pro nezbytnost války, jakožto hlavního činitele v pokroku lidstva k vyšší dokonalosti. Nejsilnější výraz dal tomu německý generál Bernhardi ve spise „Deutschland und der nächste Krieg“, vydaném r. 1911 a potom i za války několikrát. Mírové snahy, praví se tu, hrozí otrávit duši německého národa i většinu národů kulturních. Tyto snahy jsou v přímém odporu proti velikým obecným zákonům života. Neboť válka jest biologickou nezbytností, bez ní nebylo by zdravého vývoje druhu. V životě jest boj o bytí základem všeho zdravého vývoje. Vše, co žije, je výsledkem zápasu sil. I v lidském životě je boj nejen ničivým,

nýbrž i tvořivým principem. Všude platí zákon silnějšího, slabý podléhá. Boj je přírodní zákon, na nějž lze uvést všechny ostatní zákony. Tvůrčí síla boje se zakládá ve výběru, v odstraňování neschopného. Bez války by bujely méně cenné rasy, válka je vymyčující. Mezi státy dává jen válka převahu pokroku. Proto je boj jakožto všeobecný zákon přírodní plně oprávněn. Býti člověkem znamená býti bojovníkem. Právo na výboj je přirozené. Síla je tu nejvyšším právem a rozhoduje biologicky spravedlivě, ježto rozhodnutí plyne z povahy věcí. Válka je nejen biologickou nutností, nýbrž i mravním příkazem, jakožto faktor nezbytný pro kulturu. Jen stát, který rozšiřuje svou moc, může poskytnouti lidstvu podmínky k nejvyššímu rozkvětu. Vzdá-li se stát války, zakrní v něm lidé; o tom svědčí bídné živoření malých států. Válka je, v protívě k míru, nejsilnějším množitelem moci a buditelem života. To srovnává se i s křesťanstvím, které se zřetelem na státní poměry znamená: množte státní moc co nejvíce a uživejte jí k mravnímu pokroku všeho lidstva. Snahy po odstranění války jsou přímo nemravné a lidstvu nedůstojné. Má se lidem vzít možnost nasadit život za ideální účely a osvědčovat tak nejvyšší mravní altruismus. Slabému národu má býti přiznáno stejné právo na život jako silnému? To jest osobivě zasahování do přirozených zákonů vývoje, které musí mít nejhorší následky pro všechno lidstvo. Brzy přestal by všechn pokrok, nastalo by duševní i mravní zbahnění, zrudnost, která nastává všude v přírodě, kdekolí není boje o bytí.

Takovouto vědou připravována veliká válka a ohlašována její mravní, ano křesťanské cíle. Po válce mírové snahy ožily; ano mírové smlouvy ustanovily Svaz Národů k zajištění míru. Mírové snahy ožily u národů, kteří se vítězně ubránili. A těchto snah dovolávají se též odrazení útočníci. Ale jejich generálové hlásají válku dále. Tak generál L u d e n d o r f f ve knize vydané r. 1921 prohlašuje válku za přirozený zjev, založený na božském pořádku světa. Třeba prý se vzdáti pro vždy marných slov o věčném míru, kterými nás klamou naši nepřátelé a naši demokrati; nebo jinak budeme pracovati proti božskému pořádku. Mužná láska k válce nesmí býti vyrvána ze srdce Němců, nechť činí dohoda cokoli. Avšak naproti tomu možno doufati, že i Němci procitnou z omámení „darwinismem“, z něhož je probouzejí jejich vlastní biologové, a že se rozpomenou na starého K a n t a, proti němuž se Bernhardi tak odmítavě postavil proto, že hlásal věčný mír v životě podle mravního zákona, jehož principem není prospěšnost, nýbrž povinnost, kterou si každý sám ukládá.

„Darwinismus“, totiž pokus vysvětliti vznik různých druhů živočišných z prvotného prátvaru čistě mechanicky přírodním výběrem v boji o život, který vymyčující méně způsobilé, je hypotéza zoologická. A tato domněnka byla přenesena na lidskou společnost jako železný zákon přírodní, který působí pokrok ke zdokonalení. Z toho povstal jakýsi vědecký fanatismus, útočný a nesnášlivý jako každý fanatismus, který rozsával jménem vědy ideje sobě odporující a namnoze i odporné lidské mysli, ve jménu pokroku. Zatím však v biologii samé byla hypotéza „darwinismu“ hned od počátku vyvrácena jako nedostatečná. Nevykládá vývoje živočišstva, neboť vývoj směřuje k určitému cíli. Počítá jen se změnami, které se hromadí; proto nelze tu mluvit o pokroku. Nevykládá tvoření vlastností nových, nýbrž jen hromadění vlastností daných; asi tak, jako rýžováním nahromadí se zlatý písek, ale nestane se

zlatějším. Ničení méně způsobilých neučiní pozůstalé způsobilejšími; činitelem pokroku není smrt, nýbrž život. Mezi živočišstvem nezuří ničivý boj o život, nýbrž právě naopak, všude působí vzájemná pomoc a solidárnost, což vytkl proti „darwinismu“ zejména ruský socialista Krapotkin. Rozmnožení živočišstva nemusí vésti k nouzi o potravu a k ničivému boji o život, poněvadž život sám si tvoří vše, co potřebuje, a fyzické prostředky k tomu poskytuje nerostná příroda v neobmezeném množství. Atd. Konečně vyvrácen, „darwinism“ již před 30 lety biologickými důkazy zvláštními, kterých zde nelze rozbírat. A závěr biologův, a to zvláště německých, byl již tenkrát: odmítnutí „darwinismu“, namnoze velmi tvrdé a příkré, jako že to byl největší blud XIX. století, vědecká pověra, horší než byly čarodějnické pověry lidí neucených.

Nejhorší, ano zločinný blud však byl, odůvodňovati „darwinismem“ nezbytnost války jako hlavní pružiny pokroku lidstva, a dovolávati se při tom vědy a přírodních zákonů vědecky zjištěných. Ale právě tu bije „darwinistický blud“ každému do očí. Podle „darwinismu“ vybírá boj o život jednotlivce nejzpůsobilejší obšťati v tomto boji a jen ty připouští k rozplozování. Avšak podmínky lidského života jsou neskonale rozmanité, takže vyžadují velmi různých schopností, podle kterých se v celku dělí práce v lidské společnosti. Je třeba silných a odvážných, ale také mírných a rozvázných; je třeba zvláště duševně nadaných, vědců, umělců, kteří zanedbávají svých tělesných sil a bývají i neduživí. Jaký výběr mezi těmito neurčitě rozmanitými působí válka? Veliká válka ničila všechny bez výběru; ale nejvíce silné, statečné, odvážné. Představuje-li se tedy pokrok a zdokonalení lidstva válkou tak, že opanují silní, stateční a odvážní, tedy se válka mine se svým cílem; neboť opanují chytří, kteří se dobře ukryli.

Válka je lidská zvláštnost, které nelze vykládati ani odůvodňovati žádnou biologickou teorií, poněvadž její zbraň nemají v živočišstvu žádné obdoby. Válka je produkt lidského rozumu, jehož určení jest sloužiti sobeckým zájmům a jenž slouží stejně dobrému jako zlému. Je nějaká pomoc proti hrůzám, které dovede způsobiti rozum osvětlený vědou ve službě zlému?

Pomoc jest u člověka samého. Strašná zbraň jeho, rozum, má protiváhu v lidské mysli. Mysl je postavena nad rozum. Rozum tvoří svými pojmy zkušenost, kterou člověk poznává souvislosti věcí ve skutečnosti, takže i předvídá následky příčin; intelekt zvířete, nemaje pojmů, přestává na skutečnosti přítomné. Ale člověk není bytost jen poznávající, nýbrž činitel, jenž jedná. Co má činiti, neurčuje rozum, nýbrž mysl, která citem oceňuje, co je dobré nebo zlé, a určuje vůli k jednání, které provádí rozum. Mysl povznáší člověka nad přírodní skutečnosti, poukazuje na pravdu, která trvá ve všech proměnách pomíjivých skutečností. Mysl zavazuje člověka mravním citem k dobrému, proti přirozené lidské náklonnosti ke zlému; a v každém jednání lidé zcela jasně oceňují jeho mravní pohnutky: vědí, co je dobré a co zlé, čehož nejkratším výrazem jest: co nechceš sobě, nečiň jiným! Mravní cit zavazuje člověka ke spravedlnosti, aby hájil práva proti násilí, nejen svého, nýbrž každého práva. Předně práva na život bez strastí a bolestí, působených cizím násilím; i práva zvířete proti trýznění, neboť i zvíře hledí k člověku jako k svému ochránci. K hájení práva proti násilí je třeba moci, organisované, ozbrojené moci, určené ke službám spravedlnosti. Spravedlnost musí býti vyzbrojena mocí,

pokud jsou mezi lidmi násilníci; ti ovšem by si přáli všeobecného odzbrojení. Násilníci nedají se přiměti k míru mravními domluvami; ale stačí, hájí-li míru ozbrojená moc, aby se zdrželi násilností. Tak jest již v životě občanském, ač i tu stále třeba ozbrojené moci, četníků, aby byl zachován občanský mír. A toho třeba dosáhnout i v životě mezinárodním. Proto, z podnětu Wilsonova, zřízena po veliké válce mírovými smlouvami „Společnost Národů“ k zajištění míru, jejíž moc je zatím jen mravní, poněvadž jí nedána moc ozbrojená.

Vojska je třeba k zachování míru. A konečně, je-li nezbytno, i k válce, v níž má býti hájeno právo proti násilí podle spravedlnosti. I boj může a má býti spravedlivý: tato idea byla vtělena ve středověkém rytířství. Spravedlivá je válka za osvobození vlasti od cizího poddanství. Tak válka severoamerických obcí za nezávislost; tehdy Francie vypravila na pomoc Američanům generála Lafayette. A když ve velké válce Francie byla v poslední tísní, tu zástupcové amerického vojska přišli se hlásit k jeho hrobu: Lafayette — zde jsme! K vděčnosti zavazuje jen pomoc ve věci spravedlivé. A také ve velké válce zvítězila věc spravedlivá: aby malí národové měli stejné právo na samostatný život jako národové velcí. „Darwinistické“ právo silnějších vyplnění slabé — bylo poraženo.

Avšak vojsko přec jen má sloužiti k tomu, — aby vojny nebylo. Tím stal by se vojenský stav — stavem kulturním; pracoval by k tomu, aby ho nebylo třeba. Tak pracují lékaři k tomu, aby nebylo nemocí; a právníci — aby nebylo soudů. A jako tyto stavy daleko ještě neuskutečnili svého ideálu a stále ještě musejí léčiti nemoci a prováděti soudy, tak i vojsko. Vojenští mistři, staří Římané, vyjádřili to vše s obvyklou stručností: chceš-li míru, připravuj válku.